

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЯРМОЛИНСЬКА Ілона Валентинівна

УДК: 351.84:304:316.346. 32-053.2/.6](477)

**МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ
ІНСТИТУЦІЙНОГО ДОГЛЯДУ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ**

25.00.02 – механізми державного управління

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з державного управління

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

Науковий керівник – доктор наук з державного управління
СЦІНСЬКА Майя Володимирівна,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
головний науковий співробітник відділу з
координації наукових заходів, міжнародного
співробітництва та грантової діяльності.

Офіційні опоненти: доктор наук з державного управління, професор
КРАВЧЕНКО Мілена В'чеславівна,
Національна академія державного управління при
Президентові України, професор кафедри соціальної і
гуманітарної політики;

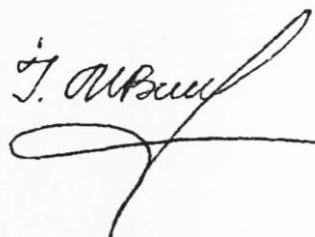
кандидат наук з державного управління
ХАРЧЕНКО Юлія Петрівна,
Чернігівський національний технологічний
університет, доцент кафедри менеджменту та
державної служби.

Захист відбудеться *03 липня 2019 року о 10 годині* на засіданні спеціалізованої вченої ради К 70.895.01 Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова за адресою: 29000, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (29000, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 38).

Автореферат розісланий *01 червня 2019 року*.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

І.В.Шевчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У ст. 52 Конституції України зазначено, що “...утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей”.

Аналіз соціальних звітів за 2016–2018 рр. Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров’я України, Міністерства освіти і науки України та Уповноваженого Президента України з прав дітей щодо кількості дітей, які перебувають в інтернатних закладах, установив, що їх чисельність постійно зростає – зі 105 783 до 106 700 осіб, із яких лише 8 174 – діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, а 18 190 дітей в інтернатах мають встановлену інвалідність.

Важливість дисертаційного дослідження зумовлена необхідністю чіткого визначення й обґрунтування дієвих механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні (ІДтаВД), тим більше, що це наукове завдання дотепер не має системного розкриття у вітчизняній науковій літературі.

Концептуальні підходи до процесу реформування системи ІДтаВД закладені в Національній стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09 серпня 2017 р. № 526-р, де визначено цілі та пріоритетні напрями проведення реформи у сфері ІДтаВД, що передбачає заходи щодо перетворення застарілої системи ІДтаВД на систему формування особистості дітей, позбавлених батьківського піклування, у сімейному середовищі та соціальної адаптації дітей з інвалідністю.

Актуальність комплексного дослідження механізмів державного управління у сфері ІДтаВД в Україні зумовлена також уведенням у дію Указу Президента України від 12 січня 2018 р. № 5/2018 “Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа”, де пріоритетними напрямами для підвищення ефективності забезпечення додержання прав і законних інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, посилення захисту їх особистих і майнових прав є: підвищення фахового рівня працівників служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді; своєчасне виявлення та облік дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, надання таким дітям статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, улаштування таких дітей, насамперед до сімейних форм виховання.

Отже, вищезазначені актуальні стратегічні орієнтири наукового дослідження за обраною темою зумовлені зміною ролі сімейного виховання у формуванні соціально – адаптованої особистості дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку, де на першому місці в процесі забезпечення законних прав та інтересів дітей, які потребують опіки держави,

мають стояти загальнолюдські й сімейні цінності. Зважаючи на навчально-виховні, соціальні, психологічні та інші умови, які в сукупності створюють специфічну систему державно-громадського навчання та виховання, що сьогодні неспроможна повною мірою забезпечити повноцінне формування у дітей та підлітків умінь гармонійно і самостійно адаптуватися та реалізовуватись у відкритому соціумі, та як наслідок, актуалізує велику вірогідність потрапляння вчорашніх випускників до асоціальної категорії населення. Така система навчання та виховання апріорі зумовлює відсутність сімейного досвіду, посилює явище соціального манкуртизму, що в майбутньому призводить до поповнення закладів ІДтаВД їх нащадками. Розв'язання проблеми цього замкненого кола є одним із першочергових стратегічних завдань держави, що потребує додаткового залучення широкого спектра спеціалістів з питань соціальної роботи, науковців, незалежних експертів та громадськості.

Крім того, Україна має міжнародні зобов'язання у сфері соціального захисту дітей у рамках членства та співробітництва з ООН (дитячий фонд ООН, ЮНІСЕФ), СОР (міжнародна спільна мережа для захисту дітей у всьому світі від загроз в кіберпросторі) та ЄС, у яких визначено, що сім'я є найкращим середовищем для виховання дитини, її розвитку та становлення особистості, необхідності створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї, забезпечення пріоритету сімейних форм улаштування дитини.

Актуальні питання дослідження й розвитку теорії та практики державного управління, його механізмів були предметом наукових розробок українських учених, зокрема: В.Авер'янова, В.Бакуменка, О.Бандурки, М.Білінської, І.Гасюка, Н.Глазунової, О.Долгого, В.Корженка, О.Коротич, В.Куйбиди, В.Малиновського, Н.Мельтюхової, П.Надолішнього, О.Оболенського, І.Розпутенка, А.Сіцінського, М.Сіцінської, Ю.Тихомірова, О.Федорчак та ін.

Розвитку теми інституційного догляду та виховання дітей, реалізації прав дітей з інвалідністю, дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування в закладах інституційного догляду та виховання присвячені праці сучасних українських учених, таких як: Т.Бавол, О.Бурлаки, Я.Бордіяна, Т.Івлевої, Ю.Кахіан, М.Кравченко, Л.Кривачук, О.Крестовської, О.Мордань, В.Покась, О.Прокопенко, В.Резнік, О.Темченко, А.Толкачова, Ю.Харченко, Т.Харук та ін.

Вивчення внутрішніх явищ і процесів, які мають місце в роботі закладів ІДтаВД педагогічної і соціально-педагогічної проблематики, займались М.Бевзюк, О.Василенко, І.Веретенко, Л.Канішевська, В.Кушнір, І.Малишевська, В.Покась, Ю.Поліщук, А.Полянничко, А.Толкачова, М.Черепань, Л.Чижова та ін.

Водночас досліджень, у яких із позицій системного підходу розглянуто державно-управлінські аспекти комплексної проблеми надання соціальних послуг дітям-сиротам, дітям позбавленим батьківського піклування, дітям з інвалідністю, дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітям з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку, у цілому та механізмів державного управління у сфері ІДтаВД в Україні зокрема, практично немає.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи Хмельницького університету управління та права за темою “Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави” (ДР № 0108U008927). Роль автора як співвиконавця полягала в дослідженні питання організації надання соціальних послуг дітям-сиротам, дітям позбавлених батьківського піклування, дітям з інвалідністю, дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітям з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку.

Крім того, окремі положення дисертаційної роботи є складовою частиною заходів із реалізації Указу Президента України від 12 січня 2018 р. № 5/2018 “Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа” та розпорядження Кабінету Міністрів України від 09 серпня 2017 р. № 526-р “Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки”.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є теоретичне обґрунтування механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні та розроблення науково-практичних рекомендацій органам державної влади, органам місцевого самоврядування та інститутам громадянського суспільства щодо забезпечення реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей, які виховуються в закладах, що здійснюють інституційний догляд та виховання.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- провести системний аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо сутності, завдань і механізмів реалізації державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні;
- визначити й охарактеризувати механізми державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні;
- проаналізувати нормативно-правове забезпечення державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні;
- виявити проблемні питання державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей у кризових умовах в Україні;
- проаналізувати й узагальнити європейський досвід реформування системи інституційного догляду та виховання дітей;
- запропонувати пріоритетні напрями та визначити шляхи вдосконалення механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні;
- розробити проект Концепції громадського контролю за дотриманням прав дитини в закладах інституційного догляду та виховання дітей в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері соціального захисту дітей в Україні.

Предмет дослідження – механізми державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дисертаційної роботи є сукупність способів наукового пізнання та загальнонаукових принципів проведення дослідження, яке ґрунтується на застосуванні системного підходу та сукупності методів, що забезпечують реалізацію цього підходу. Так, методи структурного аналізу та синтезу були використані в процесі відбору наукової інформації за темою дисертації та під час з'ясування сутності основних понять дослідження. За допомогою методу класифікації та порівняльно-правового методу проведено аналіз джерельної бази дослідження державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку. Використання зазначених методів дає можливість простежити процес становлення та розвитку державної політики щодо соціального захисту цих категорій дітей, починаючи з XVIII ст. і до сьогодення. Метод статистичного та документального аналізу застосований для аналізу та виявлення недоліків у сфері ІДтаВД; метод системного аналізу дав змогу визначити підходи до оцінки ефективності системи ІДтаВД та якості надання соціальної послуги дітям, які виховуються в інтернатах; метод екстраполяції та рекомендаційний аналіз використано з метою впровадження європейського досвіду у вітчизняну практику і формулювання пропозицій органам державної влади, місцевого самоврядування та інститутам громадянського суспільства щодо забезпечення реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї, забезпечення пріоритету сімейних форм улаштування дитини.

Інформаційну базу дослідження становлять Конституція України, закони України, укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади України, теоретичні та практичні напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених, матеріали науково-практичних конференцій, інтернет-джерела, наукові публікації автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим комплексним дослідженням механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, у якому виявлено проблеми щодо організації та здійснення соціального захисту дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку, для їх подальшого розв'язання шляхом удосконалення механізмів у цій сфері, а також розроблення науково-практичних рекомендацій щодо підвищення якості надання послуг (соціальних, освітніх, виховних, юридичних, медичних, реабілітаційних) у сфері інституційного догляду та виховання дітей.

У дисертаційному дослідженні:

уперше:

– теоретично обґрунтовано інтегрований управлінський підхід у сфері інституційного догляду та виховання дітей, який базується на засадах холізму і синергії щодо розроблення та застосування механізму координації та взаємодії

між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, до компетенції яких віднесено функції, пов'язані із управлінням закладами, у яких здійснюється інституційний догляд та виховання дітей в умовах загострення воєнно-політичної ситуації, погіршення економічного стану країни, зниження життєвого рівня, добробуту населення та зростання соціальної напруженості у суспільстві;

– визначено структурно-функціональний зміст механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, який полягає в ієрархічно-структурному та функціональному впорядкуванні методів, засобів, інструментів, важелів впливу, комплексних організаційних, правових, економічних, соціальних, мотиваційних та інших заходів, за допомогою яких уповноважені органи державної влади та місцевого самоврядування відповідно до їх функціональних рівнів послідовно розв'язують проблеми управління соціальними процесами щодо організації та здійснення соціального захисту дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку, з метою забезпечення надання якісних соціальних, освітніх, виховних, юридичних, медичних, реабілітаційних послуг;

удосконалено:

– систему принципів щодо реалізації державної політики у сфері охорони дитинства (безпека і благополуччя дитини є пріоритетом державної політики; сім'я є найкращим середовищем для виховання та розвитку дитини; збереження сім'ї для дитини є головною умовою забезпечення найкращих інтересів дитини та її благополуччя; державою заохочується та підтримується відповідальне батьківство; реформування системи інституційного догляду та виховання дітей проводиться з урахуванням потреб, думки та інтересів кожної дитини; залучення дітей до прийняття рішень, що стосуються їх життя та майбутнього), зокрема цю систему доповнено такими принципами: відкритості й послідовності політики у сфері соціального захисту дітей, які виховуються в закладах інституційного догляду та виховання: дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку; інтегрованого підходу органів державної влади та місцевого самоврядування до проведення державної політики у сфері ІДтаВД; компетентності кадрів у сфері ІДтаВД; забезпечення захисту особистих і майнових прав дітей, які потребують опіки держави; забезпечення прав на освіту для дітей з особливими освітніми потребами шляхом запровадження інклюзивної форми навчання; формування ціннісно-орієнтованої та морально-духовної особистості вихованців закладів ІДтаВД як повноцінних членів громадянського суспільства;

набули подальшого розвитку:

– понятійно-категоріальний апарат науки державного управління завдяки уточненню сутності таких понять, як: “система інституційного догляду та виховання дітей в Україні”, “система державного управління у сфері

інституційного догляду та виховання дітей в Україні”, “державне управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні”, “механізми державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні”;

– пріоритетні напрями вдосконалення механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, зокрема до вже існуючих запропоновано нові напрями: реформування системи державного управління у сфері соціального захисту дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку; удосконалення законодавчого та нормативно-правового забезпечення інституційного догляду та виховання дітей в Україні; упровадження інноваційних форм надання соціальних послуг у закладах, у яких здійснюється інституційний догляд та виховання дітей; упровадження громадського контролю за закладами інституційного догляду та виховання дітей.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні теоретичні положення та висновки дисертації доведено до рівня конкретних пропозицій, які сприятимуть реалізації державної політики у сфері соціального захисту дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, що спричинені складними вадами розвитку, які виховуються в закладах інституційного догляду та виховання. Окремі положення дисертаційної роботи використано в практичній діяльності:

– Хмельницького Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій під час підготовки й проведення тематичних зустрічей, лекцій, круглих столів, практичних занять для директорів центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді, керівників відповідних комунальних закладів органів місцевого самоврядування, які утворилися у результаті об’єднання територіальних громад з проблематики виконання основних завдань Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки; у процесі підготовки навчально-методичних, інформаційно-довідкових матеріалів для практичної роботи працівників центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді Хмельницької області (довідка про впровадження від 19 червня 2018 р. №175/01-23/2018);

– Фонду соціального захисту інвалідів Міністерства соціальної політики України під час виконання державних програм щодо соціального захисту дітей з інвалідністю під час проведення проінформаційного семінару для осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та їхніх батьків. Зокрема, дисертантом запропоновано нові механізми забезпечення доступності та якості надання соціальних послуг дітям-інвалідам шляхом запровадження державних гарантій їх економічної та моральної підтримки в процесі реалізації індивідуальних

програм реабілітації (довідка про впровадження від 21 серпня 2018 р. №1/7-31.08);

– Інституту законодавства Верховної Ради України під час законотворчої діяльності, зокрема автором були подані пропозиції щодо потреби розроблення та прийняття комплексного законодавчого акта, який би чітко визначив правові засади забезпечення ефективності та якості процесів формування та реалізації державної соціальної політики у сфері інституційного догляду і виховання дітей у контексті вимог Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року та Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки (довідка про впровадження від 10 вересня 2018 р. № 22/419-1-15).

– Хмельницького інклюзивно-ресурсного центру № 1 щодо створення відповідних соціальних послуг для дітей з особливими потребами, які реалізують їх право на здобуття дошкільної та середньої освіти. Зокрема, дисертантом були запропоновані нові критерії оцінки та відбору потреб і послуг з надання права на здобуття дошкільної та середньої освіти дітьми з особливими потребами віком від 2 до 18 років відповідно до основних завдань Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки та Закону України “Про освіту” щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг” (довідка про впровадження від 26 грудня 2018 р. № 01-30/30).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні положення та розробки в межах дослідження, зокрема ті, що характеризують його наукову новизну та практичне значення результатів, отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження оприлюднені автором на науково-практичних конференціях, зокрема: “Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід” (Одеса, 2018); “Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій” (Дніпро, 2018); “Сімнадцять осінніх юридичних читань” (Хмельницький, 2018); “Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави” (Хмельницький, 2018); “Публічне управління та публічна служба в Україні: стан проблем та перспективи розвитку” (Київ, 2018); “Теорія і практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі” (Київ, 2018).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 13 наукових праць, з них шість статей – у наукових фахових виданнях України з державного управління, одну статтю – у зарубіжному виданні, шість тез доповідей – у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів зі списком використаних джерел до кожного, висновків та додатків. Повний обсяг дисертації становить 215 сторінок, з них 185 – основного тексту. Робота містить десять рисунків, одну таблицю, три додатка. Загальна кількість джерел налічує 132 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито стан наукової розробки проблеми, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами та темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведено дані щодо апробації результатів дослідження, публікацій з теми дисертації, зазначено структуру й обсяг роботи.

У **першому розділі** – *“Теоретичні основи дослідження механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні”* – охарактеризовано систему інституційного догляду та виховання дітей як об'єкт державного управління, визначено механізми державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, проведено аналіз законодавчого та нормативно-правового забезпечення державного управління в цій сфері.

Зазначено, що узагальнення теоретико-методологічних основ у сфері соціального захисту дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку, дало змогу виявити, що, попри наявність ґрунтовних досліджень у галузях педагогічних і психологічних наук, тематика наукових досліджень та розробок, які виконуються в рамках реформи державного управління та системи ІДтаВД в Україні, ще не була предметом окремого дослідження.

Визначено, що система інституційного догляду та виховання дітей в Україні – це комплексна діяльність закладів цілодобового перебування дітей усіх типів і форм власності та підпорядкування (Міністерству освіти і науки України, Міністерству охорони здоров'я України, Міністерству соціальної політики України), що здійснюють соціально-педагогічну діяльність, з метою реалізації законних прав на соціальний захист дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей з особливими освітніми потребами, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, щодо забезпечення умов проживання та догляду, надання соціальних, освітніх, виховних, юридичних, медичних та реабілітаційних послуг у межах цих закладів.

Обґрунтовано, що під системою державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні можна розуміти організаційно-функціональну єдність ієрархічно впорядкованої сукупності органів державної влади та місцевого самоврядування, які в межах своїх повноважень справляють управлінський організуючий вплив на функціонування закладів інституційного догляду та виховання дітей усіх типів, форм власності та підпорядкування з метою забезпечення реалізації державної політики щодо соціального захисту: дітей-сиріт; дітей, позбавлених батьківського піклування; дітей з інвалідністю; дітей з особливими освітніми потребами; дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Установлено, що під механізмами державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей слід розуміти сукупність організаційних, економічних, правових, соціальних та інших засобів, практичних заходів, важелів та стимулів, за допомогою яких уповноважені органи державної влади та місцевого самоврядування послідовно розв'язують проблеми управління соціально-педагогічними процесами щодо організації та здійснення соціального захисту дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей з особливими освітніми потребами, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, з метою забезпечення дотримання їх законних прав та інтересів.

Розглянуто організаційний, правовий, соціальний, фінансовий, мотиваційний та інноваційний механізми державного управління у сфері ІДтаВД в Україні, зокрема: *організаційний* механізм передбачає реформування системи управління соціальними процесами з метою запобігання вилученню дитини із сім'ї і потраплянню в заклад інституційного догляду та виховання дітей; *правовий* – зорієнтований на прийняття законодавчих актів або розроблення системних пропозицій щодо вдосконалення законодавства, спрямованого на врегулювання діяльності у сфері надання соціальних послуг дітям-сиротам, дітям, позбавлених батьківського піклування, дітям з інвалідністю, дітям з особливими освітніми потребами, дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах; *соціальний* – спрямований на формування суспільної свідомості громадян щодо якісно нової системи забезпечення та захисту прав дітей у закладах інституційного догляду та виховання на рівні кожної громади із запровадженням дієвого механізму державного контролю за її функціонуванням, яка дасть змогу перейти від інституційного догляду та виховання дітей до забезпечення безпечного догляду і виховання дитини в сімейному або наближеному до сімейного середовища; *фінансовий* – передбачає створення належних фінансових умов для ефективного функціонування соціальної сфери в Україні на основі вирішення відповідних завдань у цій сфері, запровадження нових і вдосконалення існуючих механізмів розрахунку вартості утримання дітей у закладах інституційного догляду та виховання дітей різних типів за рахунок батьків або осіб, які їх замінюють, та/або за рахунок коштів засновника закладу, а також відповідного місцевого бюджету органу опіки та піклування, який прийняв рішення про направлення або влаштування дитини до закладу інституційного догляду та виховання дітей тощо; *мотиваційний* – спрямований на стимулювання працівників закладів інституційного догляду та виховання дітей (психологів, соціальних працівників/фахівців із соціальної роботи, педагогів-дефектологів, учителів, вихователів, медичних працівників, обслуговуючого персоналу) до здійснення ефективної діяльності щодо забезпечення якості надання послуг дітям, які виховуються в інтернатах тощо; *інноваційний* – передбачає проектування, експериментальну перевірку та впровадження в освітній процес закладів інституційного догляду та виховання дітей інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій навчання і виховання дітей, сприяння розвитку інноваційних форм і методів неформальної та інформальної освіти,

удосконалення системи професійного навчання та адаптації кращого європейського досвіду, методик роботи з дітьми в закладах інституційного догляду та виховання; поліпшення соціальних умов життя дітей в закладах інституційного догляду та виховання, формування умов для розвитку креативного мислення працівників закладів, удосконалення процесів і систем управління соціальними інноваціями в закладах інституційного догляду та виховання; залучення громадян до участі в процесі контролю за управлінням закладами, які здійснюють інституційний догляд та виховання дітей тощо.

Проведений аналіз законодавчих та нормативно-правових актів, які визначають особливості системи ІДтаВД в Україні, регулюють організацію надання соціальних послуг дітям-сиротам, дітям позбавлених батьківського піклування, дітям з інвалідністю, дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітям з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку, свідчить, що наявний нормативно-правовий фундамент у більшості його правового змісту, який стосується цієї сфери в окремих положеннях має декларативний характер, що не забезпечує чітку вертикаль відносин між центральними органами виконавчої влади (Міністерством соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством освіти і науки України), Уповноваженим Президента України з прав дитини та інститутами громадянського суспільства, що ускладнює надання соціальної послуги для реалізації громадянських, економічних, соціальних та культурних прав дітей в Україні.

Очевидно, що через велику кількість нормативно-правових документів, які регулюють діяльність системи ІДтаВД, що не здатні забезпечити ефективне виконання своїх функцій через розпорошення соціальних послуг для реалізації законних прав дітей в усіх сферах суспільного життя та управлінських зусиль, виникає потреба уніфікації нормативних документів та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування системи ІДтаВД, спрямованих на надання якісних послуг у сфері ІДтаВД.

У **другому розділі** – *“Сучасний стан державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні та країнах ЄС”* – розкрито основні компоненти деінституалізації у сфері захисту прав дітей, проаналізовано проблемні питання державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, розглянуто європейський досвід реформування системи інституційного догляду та виховання дітей.

Зазначено, що законодавство України до інтернатних закладів, які підпорядковуються системі освіти, відносить: дитячі будинки, загальноосвітні школи-інтернати; спеціалізовані школи-інтернати з поглибленим вивченням окремих предметів; спеціальні школи-інтернати для дітей, які потребують корекції фізичного чи (та) розумового розвитку; навчально-реабілітаційні центри, санаторні школи-інтернати всіх типів і форм власності; гімназії-інтернати та ліцеї-інтернати. Вирізняють також заклади інтернатного типу, що підпорядковані органам соціального захисту, які створено для захисту інтересів та надання послуг соціального захисту дітям-сиротам та дітям, позбавлених батьківського піклування, а також для дітей, які потребують корекції фізичного

та (або) розумового розвитку, для дітей, які потребують соціальної допомоги, для дітей, які потребують тривалого лікування та реабілітації. До закладів, що перебувають у віданні системи охорони здоров'я, відносять будинки дитини для дітей до 4-х років.

Установлено, що в 2016 р. в Україні 1,5% дитячого населення виховувалось в інституційних закладах, які належать до трьох міністерств, а саме: Міністерства охорони здоров'я України (МОЗ), Міністерства освіти і науки України (МОН), Міністерства соціальної політики України (Мінсоцполітики). Зокрема, у державі налічується 751 інтернатний заклад для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, із них 39 закладів – у системі МОЗ, де перебуває 2773 дитини, 580 – у системі МОН, де виховуються 97923 дитини, 132 – у системі Мінсоцполітики, де надають соціальні послуги 5087 дітям. Проте вже станом на 2017 р. спостерігаємо збільшення закладів до 756. У результаті старту деінституалізації в Україні в 2018 р. ця цифра зменшилась тільки на один заклад. Як бачимо, увага органів державної влади та місцевого самоврядування до питань реформування системи ІДтаВД залишається здебільшого формальною, а законодавча база в окремих положеннях є декларативною, і це при тому, що в умовах нестабільної економічної, політичної, соціальної та безпекової ситуації в Україні з кожним роком збільшується кількість дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Обґрунтовано, що існуюча інституційна модель утримання дитини в інтернатному закладі на тривалий період справляє надзвичайно шкідливий вплив на її розвиток, що це абсолютно неадекватна та нераціональна модель догляду за дітьми, у результаті чого більшість дітей страждають від серйозних наслідків, що значно знижують їхні життєві можливості та вони складно інтегруються в соціум. Тому державі необхідно вживати всіх заходів для запобігання розлученню дітей з рідними батьками, а коли це неможливо, надати змогу кожній дитині зростати у турботливому сімейному середовищі – під опікою родичів, у прийомній сім'ї чи сім'ї усиновлювачів (деінституалізація). Отже, деінституалізація – це основа для розроблення сучасних та ефективних послуг з догляду для дітей і родин, а саме процес відмови від системи догляду, яка ґрунтується на великих інституційних закладах, і перехід до низки соціальних послуг на основі сім'ї та громади.

Розкрито основні компоненти деінституалізації у сфері захисту прав дітей: запобігання направленню та перебуванню в інституціях без необхідності; пошук та розробка належного альтернативного догляду за дитиною в межах громади (забезпечення житлом, лікування, навчання, освіта) та реабілітація дітей та їхніх родин; удосконалення послуг у громаді для дітей, які дійсно потребують державного догляду, а також надання підтримки сім'ї; довгострокові плани з догляду і постійне влаштування в забезпечені родини для тих дітей, чії батьки виявилися неспроможними відреагувати на відповідні втручання та реабілітацію й оцінені, як такі, які нездатні піклуватися про дитину.

Проаналізовано європейський досвід реформування системи ІДтаВД та виявлено, що теорія і практика системи соціального захисту дітей в європейських країнах мають значно вищий офіційний статус, ніж в Україні.

Установлено, що кожна країна має власну модель реформування системи ІДтаВД з огляду на політичні, соціальні, культурні, економічні та безпекові умови, спрямовану на забезпечення додержання прав і законних інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, посилення захисту їх особистих і майнових прав та ефективності впровадження процесу деінституціалізації. Зокрема, досвід таких країн, як Італія, Іспанія, Сербія, Словаччина, Норвегія, Великобританія, Ісландія, Болгарія, Словенія та Молдова переконливо свідчить про те, що модель, орієнтована на виховання в сім'ї, є основою створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї, забезпечення пріоритету сімейних форм улаштування дитини та є одним із пріоритетних напрямів соціального захисту дітей. Так, у Західній Європі (за винятком Великобританії, Норвегії та Ісландії, де дітей молодшого віку взагалі не розміщують в інтернатах), абсолютна більшість дітей – 69% – опинилася у таких закладах через насильство та недбайливе ставлення з боку батьків; 4% – через залишення їх батьками; 4% – через інвалідність, а ще 23% – унаслідок інших обставин, наприклад, через хворобу чи ув'язнення батьків.

Узагальнення європейського досвіду, зокрема взаємозбагачення ідеями різних домінуючих концепцій, апробованих моделей та специфічних форм соціально-педагогічної підтримки дітей у різних типах освітніх закладів і практичним досвідом реформування системи ІДтаВД, дає підстави запропонувати нові шляхи вдосконалення механізмів державного управління у сфері ІДтаВД в Україні.

У **третьому розділі** – *“Удосконалення механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні”* – визначено пріоритетні напрями та шляхи вдосконалення механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, розроблено й обґрунтовано науково-практичні підходи до впровадження Концепції громадського контролю за дотримання прав дитини в закладах інституційного догляду та виховання дітей.

У процесі дослідження автором визначено основні напрями вдосконалення механізмів державного управління у сфері ІДтаВД в Україні. *Перший напрям* передбачає реформування системи державного управління у сфері соціального захисту дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку. Установлено, що в умовах децентралізації влади зростають ризики розбалансування державного управління, які полягають у відсутності чіткого розподілу, взаємодії між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування функцій, повноважень і відповідальності, та невизначеності формальних показників, за якими можна здійснювати контроль та оцінку ефективності системи забезпечення прав та інтересів дітей.

Другий напрям – це вдосконалення законодавчого та нормативно-правового забезпечення ІДтаВД в Україні, зокрема, модернізації чинного законодавства, приведення його у відповідність з вимогами у сфері надання соціальних послуг зазначеним категоріям дітей, пов'язаних з реформою системи ІДтаВД в умовах децентралізації влади. *Третій* – упровадження інноваційних форм надання соціальних послуг у закладах, у яких здійснюється ІДтаВД щодо забезпечення надання якісних соціальних, освітніх, виховних, юридичних, медичних, реабілітаційних послуг дітям, які виховуються в цих закладах. *Четвертий* – упровадження громадського контролю за закладами ІДтаВД щодо забезпечення прийняття рішень стосовно дитини в її найкращих інтересах, дотримання прав і законних інтересів дитини, посилення захисту їх особистих і майнових прав.

Визначено організаційно-правові, соціально-економічні та психолого-педагогічні шляхи вдосконалення механізмів державного управління у сфері ІДтаВД в Україні. *Організаційно-правові шляхи* передбачають: ужиття організаційно-правових заходів, спрямованих на зміну структури закладів інституційного догляду та виховання дітей, управління ними; нові організаційно-правові форми, що здатні сформувати якісно нову систему забезпечення та захисту прав дітей у закладах інституційного догляду та виховання дітей на рівні кожної громади, що упроваджуються органами державної влади, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства, до компетенції яких належать питання управління соціальними процесами, що відбуваються в межах інституційних закладів. До *соціально-економічних шляхів* віднесено регулювання (упорядкування) з боку держави соціальних та економічних відносин у сфері соціального захисту дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку, з метою реалізації реформи системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні, зокрема щодо переходу від інституційного догляду та виховання дітей до забезпечення безпечного догляду і виховання дитини в сімейному або наближеному до сімейного середовищі. *Психолого-педагогічні шляхи* – це впровадження нестандартного інноваційного підходу до організації та проведення навчально-педагогічного процесу в інституційних закладах й постійне його вдосконалення, усебічний аналіз виховних заходів з точки зору сучасних альтернативних форм виховання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю тощо.

Зазначено, що стратегічним пріоритетом держави у сфері забезпечення реалізації державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку, які виховуються в закладах ІДтаВД, є забезпечення прав дитини. Тому правовим механізмом реалізації завдань державної соціальної політики в цій сфері має стати розроблення Концепції громадського контролю за дотриманням прав дитини в закладах інституційного догляду та виховання дітей. Концепція є правовим

документом, у якому викладено систему поглядів на способи забезпечення прав і законних інтересів дитини; дотримання законності у сфері державного управління щодо соціального захисту дітей, які виховуються в інтернатах; сприяння участі громадян в управлінні закладами, які здійснюють ІДтаВД.

Аргументовано, що основними завданнями Концепції, спрямованими на захист та забезпечення прав і законних інтересів дитини в закладах ІДтаВД, є: забезпечення прозорості та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, до компетенції яких належать питання ІДтаВД в Україні; сприяння взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства з питань, пов'язаних з діяльністю закладів ІДтаВД; сприяння врахуванню органами державної влади громадської думки під час реформування системи ІДтаВД.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі обґрунтовано теоретичні положення та розроблено науково-практичні рекомендації органам державної влади, органам місцевого самоврядування та інститутам громадянського суспільства щодо вдосконалення механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні. Результати дисертаційної роботи дають підстави сформулювати такі висновки та рекомендації.

1. На підставі проведення системного аналізу наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, щодо сутності, завдань та механізмів реалізації державної політики соціального захисту дітей, які виховуються в закладах інституційного догляду та виховання, виявлено, що сучасна соціальна політика орієнтується на міжнародні вимоги та стандарти соціального захисту дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку; спрямована на: розвиток і підтримку національного усиновлення (удочеріння), установа опіки та піклування, передавання дітей до прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, інших форм сімейного виховання таких дітей; створення ефективної системи раннього виявлення та підтримки сімей з дітьми, які перебувають в складних життєвих обставинах, з метою запобігання розлученню дитини із сім'єю і потраплянню в заклад інституційного догляду та виховання дітей; формування та розвиток соціальних, освітніх, виховних, юридичних, медичних, реабілітаційних послуг відповідно до потреб дітей та їх сімей, передусім, на рівні громади; підвищення професійного рівня фахівців, що надають послуги дітям та сім'ям з дітьми, створенню умов для участі громадських організацій у наданні послуг сім'ям з дітьми тощо.

2. Визначено та охарактеризовано механізми державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, розкрито їх основну роль, спрямована на: підвищення ефективності забезпечення додержання прав і законних інтересів дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування,

дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку; посилення захисту їх особистих і майнових прав; забезпечення якості надання соціальних, освітніх, виховних, юридичних, медичних, реабілітаційних послуг дітям, які виховуються в інтернатах; здійснення моніторингу та контролю за якістю надання послуг дітям з особливими потребами в системі ІДтаВД; підвищення фахового і кваліфікаційного рівня працівників закладів інституційного догляду та виховання дітей; розширення видів діяльності щодо підтримки дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку; оптимізацію взаємовідносин органів виконавчої влади та інститутів громадянського суспільства у сфері інституційного догляду та виховання дітей, забезпечення їх якості та ефективності тощо.

3. Проведено аналіз національного законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері соціального захисту прав дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку, що дало змогу встановити основні проблеми системного законодавчого й державно-правового регулювання у сфері забезпечення надання послуг дітям, які виховуються в інтернатах, а саме: низький рівень правового регулювання сфери надання соціальних послуг дітям-сиротам, дітям, позбавлених батьківського піклування, дітям з інвалідністю, дітям з особливими освітніми потребами, дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах, що виховуються в закладах інституційного догляду та виховання дітей; практика застосування існуючих законодавчих та інституційних механізмів є хаотичною, зокрема це стосується конституційно-правових механізмів щодо реформування системи інституційного догляду та виховання дітей; відсутність концептуальної правової бази з питань урегулювання механізмів державного та громадського контролю за прийняттям рішень про влаштування дитини до закладу інституційного догляду та виховання дітей; недосконалість існуючої системи правового розмежування функцій і повноважень стосовно захисту прав цих дітей між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою; відсутність Концепції громадського контролю за дотриманням прав дитини в закладах інституційного догляду та виховання дітей тощо.

4. Виявлено, що основними проблемними питаннями державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні в кризових умовах (загострення воєнно-політичної ситуації, зростання соціальної напруженості у суспільстві, різке погіршення економічного стану країни, зниження життєвого рівня, добробуту населення) є: недосконалість нормативно-правової бази з регулювання надання соціальних послуг дітям-сиротам, дітям, позбавлених батьківського піклування, дітям з інвалідністю, дітям з особливими освітніми потребами та дітям, які перебувають у складних

життєвих обставинах; нерозробленість кількісних критеріїв-індикаторів оцінки стану системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні; відсутність уніфікованого підходу до управління сферою інституційного догляду та виховання дітей; відсутність чіткої організації взаємодії громадськості з органами державної влади та місцевого самоврядування у питаннях реформування системи інституційного догляду та виховання дітей; відсутність системної оцінки неефективності попередніх спроб міністерств реформувати систему інституційного догляду та виховання дітей; відсутність державної гарантії щодо професійності дій усіх сторін із захисту дітей та їхніх прав у контексті реформування системи інституційного догляду та виховання дітей; нерозробленість методичного забезпечення, необхідного для впровадження реформи системи інституційного догляду та виховання дітей; відсутність детального аналізу діяльності існуючої мережі закладів інституційного догляду за дітьми; нерозробленість критеріїв моніторингу процесу реформування системи інституційного догляду та виховання дітей; нерегламентована відповідальність об'єднаних територіальних громад та міст обласного значення щодо надання соціальних послуг дітям-сиротам, дітям, позбавлених батьківського піклування, дітям з інвалідністю, дітям з особливими освітніми потребами та дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах, що створює для цієї категорії дітей низку ризиків і проблем; відсутність громадського контролю за системою інституційного догляду та виховання дітей; недосконалість організаційно-штатної структури та витрат на утримання персоналу, що працює в інтернатах; зменшення цільового фінансування потреб закладів інституційного догляду та виховання дітей, тощо.

5. Проаналізовано та узагальнено європейський досвід реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, який полягає в тому, що питання соціальної безпеки ЄС та політики у сфері соціального захисту дітей є одним з основних чинників інтеграції до ЄС. Ця амбітна мета має бути досягнута у форматі реалізації виконання комплексу завдань та проведення заходів у рамках зобов'язань, взятих Україною відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

З'ясовано, що найбільш дієвими європейськими доктринами, концепціями, стратегіями, дослідницькими та інноваційними програмами впливу на реформи у сфері інституційного догляду та виховання дітей, які впроваджувалися в європейських державах, є: зобов'язання всіх країн Європи покласти край дискримінації стосовно дітей, насамперед дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей з інвалідністю; право дітей отримувати задоволення від життя в родині, а родини мають право піклуватися про своїх дітей у приватних умовах, без втручань з боку держави, крім випадків, коли це узгоджено з родиною, та/або це необхідно для того, щоб захистити дитину; прийняття рішення щодо вжиття певних заходів з догляду за дитиною, коли держава повинна переконатися, що такий захід є не тільки необхідним, але й виправданим; партнерство з біологічною родиною, що вимагає від соціальних працівників щирого й активного залучення рідних батьків дитини в процесі вироблення рішень стосовно неї; концепція

“достатньо позитивного” батьківства, що є визначальною для практикуючих соціальних працівників, які повинні готувати рекомендації та рішення щодо підтримки і збереження дітей у родинах, реінтеграції чи влаштування дітей у альтернативні форми догляду; диверсифікація послуг прийомних сімей, які мають включати в себе невідкладні, короткострокові, довгострокові послуги, послуги з тимчасового догляду та послуги спеціалістів; запровадження адекватних послуг, які можливо пристосовувати для забезпечення потреб дітей, а також для того, щоб діти усвідомлювали свою ідентичність; заохочення дітей до активної участі та забезпечення справжньої участі дітей у процесі деінституціалізації тощо.

6. Запропоновано пріоритетні напрями вдосконалення механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, зокрема: реформування системи державного управління у сфері соціального захисту дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку; удосконалення законодавчого і нормативно-правового забезпечення інституційного догляду та виховання дітей в Україні; упровадження інноваційних форм надання соціальних послуг у закладах, у яких здійснюється інституційний догляд та виховання дітей; упровадження громадського контролю за закладами інституційного догляду та виховання дітей.

Визначено шляхи вдосконалення механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, до яких віднесено: організаційно-правові, соціально-економічні та психолого-педагогічні.

7. Розроблено проект Концепції громадського контролю за дотриманням прав дитини в закладах інституційного догляду та виховання дітей в Україні, у якому викладено систему поглядів на: способи забезпечення прав і законних інтересів дитини; дотримання законності у сфері державного управління щодо соціального захисту дітей, які виховуються в інтернатах; сприяння участі громадян в управлінні закладами, які здійснюють інституційний догляд та виховання дітей.

Зазначений проект Концепції доцільно запропонувати для розгляду Національній дитячій раді – дорадчому органу при Уповноваженому Президента України з прав дитини для залучення дітей до обговорення важливих питань, які стосуються захисту їхніх прав у закладах інституційного догляду та виховання дітей, розроблення законодавчих пропозицій, надання консультаційної та експертної допомоги Уповноваженому під час реформування системи інституційного догляду та виховання дітей.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

1. Ярмолинська І. В. Історичні передумови виникнення закладів інституційного догляду та виховання дітей. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. Київ, 2015. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1295>.

2. Ярмолинська І. В. Сутність поняття системи інституційного догляду та виховання дітей в контексті державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. Київ, 2018. № 16. С. 123–126.

3. Ярмолинська І. В. Нормативно-правове забезпечення державного управління в системі інституційного догляду та виховання дітей. *Інвестиції: практика та досвід*. Київ, 2018. № 17. С. 109–112.

4. Ярмолинська І. В. Поняття та сутність механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. Київ, 2018. № 18. С. 119–123.

5. Ярмолинська І. В. Аналіз зарубіжного досвіду реформування системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. Київ, 2019. № 2. С. 123–126.

6. Ярмолинська І. В. Сучасні тенденції розвитку наукового знання щодо механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. Київ, 2019. № 3. С. 138–142.

7. Yarmolinskaya I. V. Public and charitable organizations in the system of institutional care and upbringing of children in Ukraine. *The European Journal of Humanities and Social Sciences*, Premier Publishing s.r.o. Vienna. 1. 2019. P. 12–15.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

8. Ярмолинська І. В. Проблеми інституційного догляду та виховання дітей. *Публічне управління та публічна служба в Україні: стан проблем та перспективи розвитку*: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 07–08 верес. 2018 р.) / за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, В. Л. Федоренка. Київ: Ліра-К, 2018. С. 512–514.

9. Ярмолинська І. В. Сутність механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні. *Актуальні проблеми юридичної науки*: зб. тез міжнар. наук. конф. “Сімнадцяті осінні юридичні читання” (Хмельницький, 19–20 жовт. 2018 р.) [у 2 ч.]. Хмельницький: ХУУП, 2018. Ч. 1. С. 114–116.

10. Ярмолинська І. В. Правове регулювання діяльності у сфері інституційного догляду та виховання дітей, які не здатні забезпечити ефективно виконання своїх функцій. *Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави*: зб. тез міжнар. наук. конф. (Хмельницький, 19–20 жовт. 2018 р.). Хмельницький: ХУУП, 2018. С. 381–384.

11. Ярмолинська І. В. Правове регулювання діяльності у сфері інституційного догляду та виховання дітей. *Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій*: матеріали II Всеукр. наук. конф. (Дніпро, 26–27 жовт. 2018 р.) / наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро: СПД “Охотнік”, 2018. С. 313–315.

12. Ярмолинська І. В. Актуальні питання реформування системи інституційного догляду та виховання дітей. *Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід*:

матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Одеса, 26 жовт. 2018 р.). Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2018. С. 194–195.

13. Ярмолинська І. В. Вплив громадських та благодійних організацій на процес реформування сфери інституційного догляду та виховання дітей в Україні. *Теорія і практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі*: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 30 листоп. 2018 р.) / за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської. Київ: Ліра-К, 2018. С. 390–392.

АНОТАЦІЯ

Ярмолинська І. В. Механізми державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2019.

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне обґрунтування механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, у якому виявлено проблеми в системі інституційного догляду та виховання дітей щодо організації та здійснення соціального захисту дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку, для їх подальшого розв'язання шляхом удосконалення механізмів у цій сфері. Визначено та охарактеризовано механізми державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні, зокрема організаційний, правовий, соціальний, фінансовий, мотиваційний та інноваційний. Запропоновано пріоритетні напрями та визначено шляхи вдосконалення механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні.

Ключові слова: державне управління, деінституалізація, інтернати, механізми державного управління, система інституційного догляду та виховання дітей, соціальна політика, соціальний захист прав дітей, соціальні послуги.

ANNOTATION

Yarmolynska I. V. Mechanisms of public administration in the field of institutional care and education of children in Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis submitted for the scientific degree of Candidate of Sciences in Public Administration, speciality 25.00.02 – Mechanisms of Public Administration. – Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi, 2019.

The thesis investigates theoretical aspects of public administration mechanisms in the sphere of institutional care and education of children (IC&EC) in Ukraine. It has been revealed the problems in the system of institutional care and education of children concerning the organization and implementation of the social protection of orphans, children deprived of parental care, children with disabilities, children who are in difficult circumstances, children with special educational needs who have complicated malformations, in order to solve these problems and improve mechanisms of state management in this area.

The author has defined and characterized the mechanisms of public administration in the field of institutional care and education of children in Ukraine, in particular organizational, legal, financial, social, motivational and innovative ones.

The research discovers the problem issues of public administration in the sphere of (IC&EC) in the conditions of exacerbation of the military-political situation, the growth of social tension in society, the sharp deterioration of the economic situation of the country, the decline in living standards and welfare of the population.

The generalization of European experience, in particular, the mutual enrichment of the ideas of various dominant concepts as well as tested models and specific forms of social and pedagogical support of children in different types of educational institutions combining with practical experience of reforming the system of IC&EC, give some grounds to suggest new ways of improving the mechanisms of public administration in the sphere of IC&EC in Ukraine.

The thesis offers priority directions to improve the mechanisms of public administration in the field of institutional care and education of children in Ukraine, i.e. the reform of the system of state administration in the sphere of social protection of orphans, children deprived of parental care, children with disabilities, children who are in difficult living conditions, children with special educational needs who have complicated malformations; improvement of legislative and normative-legal support of institutional care and education of children in Ukraine; introduction of innovative forms of provision of social services in schools that carry out institutional care and education of children; introduction of public control over institutions of institutional care and education of children. The research defines ways to improve the mechanisms of public administration in the field of institutional care and education of children in Ukraine, including organizational and legal, socio-economic and psycho-pedagogical ones.

It has been developed a draft concept of public control over the observance of the rights of the child in establishments of institutional care and education of children in Ukraine. The proposed concept outlines the system of views on ways to ensure the rights and legitimate interests of the child, to observe legality in the field of public administration regarding the social protection of children who are educated in boarding schools, to promote participation of citizens in the management of institutions that provide institutional care and education of children.

Key words: public administration, mechanisms of public administration, system of institutional care and education of children, social policy, social services, social protection of children's rights, boarding schools, deinstitutionalisation.

Підп. до друку 29.05.2019 р. Формат 60×84 1/16.
Папір офсетний. Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 1,16.
Наклад 100 прим. Зам. № 42.

Віддруковано у Хмельницькому університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова.
29000, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8
Тел.: (382)71-75-91 www.univer.km.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики,
Телебачення та радіомовлення України про внесення суб'єкта видавничої
Справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 2105 від 21.02.2005.